

BOLALARNING NUTQDAGI BOYLIGINI OSHIRISHDA MAQOLLARNING O‘RNI**O‘rolova Muhayyoxon Shokirjon qizi****Qo‘qon Universiteti 2-kurs talabasi 1-24-guruh talabasi****<https://doi.org/10.5281/zenodo.20137861>****Annotatsiya**

Mazkur maqolada bolalar nutqini rivojlantirishda xalq og‘zaki ijodining muhim janrlaridan biri bo‘lgan maqollarning pedagogik ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim yoshidagi bolalarda nutq boyligini shakllantirish, lug‘at zahirasi kengaytirish, mustaqil fikrlashni rivojlantirish hamda axloqiy-estetik tarbiyani takomillashtirishda maqollarning o‘rni yoritiladi. Maqollar xalqning ko‘p asrlik hayotiy tajribasi, dunyoqarashi va ma‘naviy qadriyatlarini o‘zida mujassam etgan bo‘lib, ularni ta‘lim jarayoniga tatbiq etish bolalarning so‘z boyligini oshirish, obrazli tafakkurini rivojlantirish va muloqot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida maqollardan foydalanishning samarali metodlari, jumladan suhbat, izohli o‘qish, rolli o‘yin, rasm asosida hikoya tuzish va ijodiy topshiriqlar tahlil qilinadi. Shuningdek, davlat ta‘lim siyosatida bolalar nutqini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar ham ko‘rib chiqiladi. Xulosa sifatida maqollarni tizimli ravishda o‘quv-tarbiyaviy jarayonga kiritish bolalarning nutqiy kompetensiyasini oshirishning samarali vositasi ekanligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: nutq rivoji, maqol, xalq og‘zaki ijodi, lug‘at boyligi, maktabgacha ta‘lim, boshlang‘ich ta‘lim, pedagogik yondashuv, ma‘naviy tarbiya, kommunikativ kompetensiya, bolalar tafakkuri.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadallik bilan rivojlanayotgan davrda yosh avlodning nutqiy savodxonligini oshirish, mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish hamda ma‘naviy barkamol shaxs sifatida tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim bosqichida bolalarning nutq boyligini rivojlantirish kelajakdagi ta‘lim samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Nutq inson tafakkurining ifodasi bo‘lib, bolaning atrof-muhitni anglash, fikr almashish va ijtimoiy munosabatlarga kirishishida muhim vosita sanaladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ta‘lim tizimini takomillashtirish, yosh avlodning intellektual salohiyatini oshirish va milliy qadriyatlarga sodiq holda tarbiyalash masalasiga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Xususan, “Maktabgacha ta‘lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonun, “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonun hamda bir qator Prezident farmon va qarorlarida bolalarning nutqiy rivojlanishi, kitobxonlik madaniyati va xalq pedagogikasi asosida tarbiyalash masalalari ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

Bolalar nutqini rivojlantirishda xalq og‘zaki ijodi namunalarning o‘rni beqiyosdir. Ayniqsa, maqollar qisqa, lo‘nda, mazmunan chuqur va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan janr sifatida alohida pedagogik qiymatga ega. Maqollar xalqning hayotiy tajribasi, mehnatsevarligi, axloqiy qarashlari, odob-axloq me‘yorlari va donishmandligini mujassamlashtiradi. Ular bolalarda nafaqat yangi so‘zlarni o‘zlashtirish, balki fikrni aniq, qisqa va mazmunli ifodalash ko‘nikmasini ham shakllantiradi.

Masalan, “Mehnat qilgan to‘yadi”, “Odob bozorda sotilmas”, “Bilim — boylik”, “Yaxshi gap — jon ozig‘i” kabi maqollar orqali bolalar mehnatsevarlik, odoblilik, ilmga intilish va chiroyli muomala madaniyatini o‘rganadilar. Shu bilan birga, bunday maqollar ularning so‘z boyligini

kengaytiradi, sinonim va antonim munosabatlarni tushunishga yordam beradi, obrazli tafakkurni rivojlantiradi.

Pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolalik davrida eshitilgan va ongga singdirilgan hikmatli so'zlar uzoq muddat xotirada saqlanadi. Aynan shu jihatdan maqollar bolalar nutqini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Ularni o'yin orqali o'rgatish, rasmlar bilan bog'lash, drammatizatsiya qilish, suhbat jarayonida qo'llash bolalarning qiziqishini oshiradi va ta'lim samaradorligini kuchaytiradi.

Bugungi kunda ayrim ta'lim muassasalarida bolalar nutqini rivojlantirish jarayonida zamonaviy metodlardan foydalanilayotgan bo'lsa-da, milliy pedagogik merosdan, xususan maqollardan foydalanish yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Bu esa mazkur mavzuni chuqur ilmiy tahlil qilish zaruratini yuzaga keltiradi.

Mazkur maqolaning maqsadi — bolalarning nutq boyligini oshirishda maqollarning pedagogik, psixologik va metodik ahamiyatini ilmiy asosda yoritish, ularni ta'lim jarayonida qo'llashning samarali usullarini ko'rsatish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Maqol — xalq pedagogikasining muhim vositasi. Maqol xalq og'zaki ijodining eng qadimiy va ta'sirchan janrlaridan biri bo'lib, u xalqning asrlar davomida to'plagan hayotiy tajribasi, kuzatuvlari va xulosalarining ixcham ifodasidir. Maqollar mazmun jihatdan chuqur, shaklan qisqa va esda saqlashga qulay bo'lgani sababli bolalar tarbiyasida muhim o'rin egallaydi. Pedagogik nuqtai nazardan maqollar tarbiyaviy, rivojlantiruvchi va o'rgatuvchi funksiyani bajaradi. Ular orqali bolalar nafaqat yangi so'zlarni o'rganadi, balki nutq madaniyati, axloqiy me'yorlar va ijtimoiy munosabatlarni ham anglay boshlaydi. Bolalar nutq boyligini shakllantirishda maqollarning ta'siri. Nutq boyligi bolaning lug'at zahirasi, grammatik to'g'riligi, fikrni izchil bayon qila olishi va muloqot madaniyatida namoyon bo'ladi. Maqollar esa ushbu jarayonning tabiiy va samarali vositasi hisoblanadi. Maqollar yangi leksik birliklarni o'rgatadi. Masalan, “Yaxshi niyat — yarim davlat” maqolida “niyat”, “davlat” tushunchalari keng ma'noda izohlanadi. Maqollar obrazli fikrlashni rivojlantiradi. Bola yashirin ma'noni tushunishga harakat qiladi va tafakkur jarayoni faollashadi. Maqollar mustaqil fikr bildirishga undaydi. Tarbiyachi yoki o'qituvchi maqol mazmunini izohlashni so'raganda bola o'z fikrini bayon qilishga intiladi. Maqollar talaffuz va intonatsiyani yaxshilaydi. Ularning ritmik va ohangdor tuzilishi bolalarning to'g'ri talaffuz qilish ko'nikmasini mustahkamlaydi. Maktabgacha ta'limda maqollardan foydalanish metodikasi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirish ko'proq ko'rgazmalilik va o'yin asosida tashkil etiladi. Shu sababli maqollarni quyidagi metodlar asosida o'rgatish samarali hisoblanadi.

Suhbat metodi Tarbiyachi maqolni aytadi va uning mazmunini sodda savollar orqali ochib beradi. Masalan: “Nima uchun bilim boylig deb aytilgan?” Rasm asosida tushuntirish Maqol mazmuniga mos rasm orqali bolalar voqelikni ko'rib, fikr yuritadi.

Rolli oyinlar, Maqol mazmuniga mos kichik sahna ko'rinishlari tashkil etiladi. Bu usul bolalarning nutq faolligini oshiradi. Topishmoqli davom ettirish Tarbiyachi maqolning bir qismini aytadi, bola davom ettiradi. Bu xotira va nutqni rivojlantiradi. Boshlang'ich ta'limda maqollarning didaktik ahamiyati

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida maqollar bilan ishlash yanada chuqurroq tus oladi. O'quvchilar maqol mazmunini tahlil qiladi, unga mos matn tuzadi, hayotiy misollar keltiradi. Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida maqollardan foydalanish: matn mazmunini

mustahkamlaydi; soʻz boyligini oshiradi; mustaqil fikrlashni rivojlantiradi; yozma nutqni shakllantiradi; maʼnaviy tarbiyani kuchaytiradi.

Masalan, “Til — dil kaliti” maqoli asosida bolalar nutq odobi, muomala madaniyati va hurmat tushunchalarini anglaydilar. Davlat siyosati va milliy qadriyatlar uygʻunligi Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan “Yangi Oʻzbekiston — maʼrifatli jamiyat” gʻoyasi yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalashni talab etadi. Xalq ogʻzaki ijodi, xususan maqollar ushbu vazifani amalga oshirishda muhim vositadir. PQ-4312-son qaror, maktabgacha taʼlim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi hamda taʼlim sifatini oshirishga qaratilgan islohotlarda bolalarning nutqiy rivojlanishiga alohida eʼtibor berilgan. Milliy qadriyatlarni saqlagan holda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qoʻllash bugungi kun talabidir.

Xulosa

Bolalarning nutq boyligini oshirish bugungi taʼlim tizimining eng muhim va dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Chunki bolaning nutqi uning tafakkuri, dunyoqarashi, ijtimoiy faolligi va shaxs sifatida shakllanishining asosiy koʻrsatkichidir. Nutqi ravon, fikrini erkin va aniq bayon qila oladigan bola kelajakda taʼlim jarayonida ham, jamiyat hayotida ham faol ishtirok etadi. Ayniqsa, maktabgacha va boshlangʻich taʼlim bosqichida nutqni rivojlantirishga alohida eʼtibor qaratish zarur, chunki aynan shu davr bolaning til oʻrganish va soʻz boyligini shakllantirishning eng faol bosqichi hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, xalq ogʻzaki ijodining eng muhim janrlaridan biri boʻlgan maqollar bolalar nutqini boyitishda katta pedagogik imkoniyatlarga ega.

Maqollar xalqning koʻp asrlik hayotiy tajribasi, axloqiy qarashlari, mehnatga munosabati va maʼnaviy qadriyatlarini oʻzida mujassamlashtirgan hikmatli soʻzlardir. Ular qisqa, loʻnda, mazmunan chuqur va esda saqlashga qulay boʻlgani sababli bolalar ongiga tez singadi. Maqollar orqali bola yangi soʻzlarni oʻrganadi, ularning maʼnosini anglaydi, fikrni obrazli ifodalashga oʻrganadi hamda nutq madaniyati shakllanadi. Masalan, “Bilim — boylik”, “Yaxshi gap — jon ozigʻi”, “Mehnat qilgan toʻyadi” kabi maqollar bolalarga nafaqat til boyligini, balki axloqiy tarbiyani ham singdiradi.

Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, maqollardan taʼlim jarayonida muntazam va maqsadli foydalanish bolalarning lugʻat zahirasini sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, maqollarni suhbat, savol-javob, rasmi tahlil, rolli oʻyinlar, sahnalashtirish va ijodiy topshiriqlar bilan uygʻunlashtirish samarali natija beradi. Bunday metodlar orqali bola nafaqat maqolni yodlaydi, balki uning mazmunini tushunadi, hayotiy misollar bilan bogʻlaydi va mustaqil fikr bildirishga oʻrganadi. Bu esa bolalarda nutqiy faollikni oshirib, ularning ogʻzaki va yozma nutqini rivojlantiradi.

Bugungi kunda ayrim hollarda maqollardan foydalanish faqat yodlash bilan cheklanib qolmoqda. Aslida esa maqollarni zamonaviy pedagogik yondashuv asosida qoʻllash, ularni bolalarning kundalik faoliyati bilan bogʻlash zarur. Tarbiyachi, oʻqituvchi va ota-onalar bu jarayonda hamkorlikda ishlashi lozim. Oilada ham maqollar orqali tarbiyaviy suhbatlar olib borilishi bolaning nutqiy va maʼnaviy rivojlanishiga ijobiy taʼsir koʻrsatadi.

Xulosa qilib aytganda, maqollar bolalar nutqini rivojlantirishda oddiy folklor namunasi emas, balki kuchli pedagogik va tarbiyaviy vositadir. Ular bolalarning soʻz boyligini oshiradi, mustaqil fikrlashini rivojlantiradi, axloqiy tarbiyasini mustahkamlaydi va milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalaydi. Maqollarni taʼlim jarayoniga tizimli ravishda joriy etish orqali nutqi

ravon, tafakkuri teran, ma’naviy barkamol va komil insonni tarbiyalash mumkin. Bu esa Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining mustahkam poydevorini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, maqollar bolalarda tinglash madaniyatini shakllantirishda ham muhim o‘rin tutadi. Bola maqolni eshitish, uning mazmunini anglash va unga mos javob qaytarish jarayonida diqqatini jamlashga, fikrni tahlil qilishga va muloqot madaniyatiga amal qilishga o‘rganadi. Bu esa kelajakda uning dars jarayonidagi faolligi va kommunikativ kompetensiyasining rivojlanishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, guruhli mashg‘ulotlarda maqollar asosida tashkil etilgan suhbatlar bolalarda jamoada ishlash, o‘z fikrini himoya qilish va boshqalarning fikrini hurmat qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Bundan tashqari, maqollar bolalarning milliy o‘zligini anglashida ham katta ahamiyatga ega. Har bir maqolda xalqning urf-odati, turmush tarzi, mehnat madaniyati va ma’naviy qadriyatlari aks etadi. Shu sababli bolalar maqollarni o‘rganish orqali o‘z milliy ildizlariga yaqinlashadi, ajdodlar merosiga hurmat ruhida tarbiyalanadi. Bu esa bugungi globallashuv davrida milliy o‘zlikni saqlash va ma’naviy barqarorlikni ta’minlashda muhim omil hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni.– Toshkent, 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4312-son qarori.
4. Maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.
5. Mahmudov N. Til va jamiyat. – Toshkent: Ma’naviyat, 2018.
6. Jumayev A. Xalq pedagogikasi asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
7. Safarova R. Nutq o‘stirish metodikasi. – Toshkent, 2019.
8. Yo‘ldoshev B. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi. – Toshkent, 2021.
9. O‘zbek xalq maqollari to‘plami. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti.
10. Hasanboyeva O. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent, 2020.